

## Agustí Duran i Sanpere (1887-1975): història urbana

Eulàlia Duran\*

Agraeixo als organitzadors d'aquest congrés sobre historiografia barcelonina la invitació a cloure l'acte parlant d'Agustí Duran i Sanpere, el meu pare. Especialment agraeixo les interessants indicacions que m'ha fet Ramon Grau. El títol triat potser pot estranyar. La intenció és cenyir-me a un dels aspectes de l'activitat de Duran, la d'historiador d'una ciutat, Barcelona. Finalment així se l'ha classificat, com a historiador de Barcelona. He estructurat la conferència en tres parts: una primera sobre la seva formació intel·lectual i professional; la segona, sobre el seu posicionament en la història urbana catalana, és a dir la relació amb els precedents locals; i la tercera, entorn de la seva obra dedicada a la ciutat de Barcelona, amb un intent de definir el seu mètode de treball.

### La formació intel·lectual i professional

És difícil inserir l'obra d'Agustí Duran i Sanpere en les coordenades historiogràfiques europees coetànies. Ell no esmentava gairebé mai els seus models, en tot cas només els seus predecessors catalans, com després veurem. La seva biblioteca no és significativa, perquè quan li interessava un llibre el comprava per a l'Arxiu. A casa seva guardava sobretot monografies locals de Catalunya i l'obra dels historiadors catalans que el precediren, des de Jeroni Pau, Onofre Manescal, Gaspar Escolano, Jeroni Pujades, Narcís Feliu de la Peña, Jaume Caresmar, Serra i Postius, Antoni de Capmany, Víctor Balaguer, Salvador Sanpere i Miquel, Aulèstia i Pijoan, Carreras Candi (aquest darrer, val a dir, molt malmès per la seva utilització), fins a Ferran Soldevila, Jordi Rubió o Vicens Vives. Estava, per tant, al corrent de la historiografia catalana però no podem saber què llegia dels historiadors estrangers. En el meu record dels anys 50, quan jo estudiava la carrera, em va indicar un volum de la *Geographie universelle* (1927-1948) de Vidal de La Blache (1845-1918) o *L'art religieux de la fin du Moyen Âge* (1907) d'Émile Mâle (1862-1954).<sup>1</sup> El trobem militant en el rigorisme científic, però no trasllueix cap preocupació explícita pel mètode. Però si observem la seva obra, constatem que es decanta per la història analítica, normalment de caire social, de la vida quo-

\* Institut d'Estudis Catalans.

1. Part dels seus llibres i tots els seus papers i correspondència es troben a l'Arxiu Comarcal de Cervera.

tidiana. Hi predominen les monografies històriques més aviat curtes i defuig els grans relats.<sup>2</sup>

Com és sabut, professionalment Duran i Sanpere no es dedicà només a la història de Barcelona. Després de l'etapa de formació, a Cervera, on havia nascut el 1887, a Barcelona, on cursà les carreres de Dret i de Lletres, i a Madrid, on es doctorà en Dret, seguí diversos camins. Des del 1914, el d'arxiver a l'Arxiu municipal de Cervera. El 1917, gràcies a l'ajuda del regidor Jaume Bofill i Mates, fou nomenat arxiver municipal de Barcelona. Amb ell com a director, el 1921 obrí les portes l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que aglutinaria el 1943 diversos organismes relacionats amb la història de la ciutat sota el nom d'Institut Municipal d'Història de Barcelona: el Museu d'Història de la Ciutat, el Servei d'Excavacions i el Museu del Poble Espanyol, entre altres.



2. Jaume AURELL, *La escritura de la memoria. De los positivimos a los postmodernismos*, València, Universitat de València, 2005.

La seva feina d'arxiver li serví de trampolí per dedicar-se a altres camps d'estudi, com l'art –sobretot l'art medieval i en particular el gòtic– o l'etnologia. En aquesta disciplina, amb el suport de Julio Caro Baroja i requerit pel secretari del consell executiu del CSIC, José M. Albareda, acceptà de ser nomenat director de la delegació barcelonina de l'Instituto Bernardino de Sahagún i, posteriorment, director del Centro de Estudios Etnográficos Peninsulares. Convertí el Poble Espanyol en un museu vivent d'activitats artesanals (vidre, ferro, plom, coure, estampats) i fundà el Museu Etnogràfic de Montjuïc. I sobretot el va atreure l'arqueologia, que aviat adquiriria un gran relleu dins la seva activitat.

El 1929, amb motiu de l'Exposició Internacional, va organitzar un pavelló que fou un primer assaig del futur Museu d'Història de Barcelona. La reubicació de la Casa Padellàs a la plaça del Rei donà lloc al descobriment al subsòl de les restes romanes, a la implicació de Duran en aquest camp els anys 1934 i 1935 i a la decisió d'aprofitar-ho per instal·lar-hi el Museu. Estudià una bona part del subsòl de la plaça del Rei, però la guerra va obligar a reomplir les excavacions per protegir-les. Hi havia tasques més urgents.

La investigació arqueològica no era per a ell una especialitat nova. Havia estat lligat al mestratge de Pere Bosch Gimpera a l'Institut d'Estudis Catalans, participà en excavacions ibèriques a Sidamunt, prop de Lleida, amb Josep Colomines, el 1915, i poc després (1915-1919) al Barranc de la Valltorta, al Maestrat, en expedició oficial del mateix Institut, dirigida per Pere Bosch Gimpera i Josep Colomines. Aquesta darrera empresa coincidí, no sense un punt de rivalitat, amb l'expedició enviada des de Madrid i dirigida pel prehistoriador alemany Hugo Obermaier.<sup>3</sup>

L'any 1932, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans procedia a l'exploració d'un poblat ibèric al turó de la Rovira. Duran, des de l'Arxiu i més enllà de les seves atribucions, seguia de prop les recerques. Aviat hi intervingué directament. Ell mateix ho explica:

Es construï una Junta a semblança de l'antiga Junta de Museus que presidí Puig i Cadafalch, essent-ne jo el secretari, amb representants de la Generalitat i de l'Ajuntament. Jo era també el director del Museu, i amb això se solucionà el problema de la seva seu. L'Estat ens cedí els materials de la Barcelona romana de l'antic Museu provincial i, inventariats, es portaren a Montjuïc.

Allí es formà el Museu d'Arqueologia de Catalunya sota la direcció de Josep Colomines i de Josep de C. Serra i Ràfols. Fou important el suport de Pere Bosch i Gimpera i el del conseller de la Generalitat Ventura Gassol. A la postguerra, Martín Almagro féu taula rasa de tot i estructurà l'arqueologia oficial a partir de la Comissió General de Excavaciones, de la que depenien les Comissións de Zona i les Comissións provinciales, i en el cas que ens interessa el Museu d'Arqueologia passà a dependre de la Diputació de Barcelona. Finalment, el 1981 retornà a la jurisdicció de la reinstaurada Generalitat de Catalunya.

3. Duran en publicà una detallada «Memòria» a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI (1915-1920), pàg. 444-454. També els seus records de l'expedició i les divertides rivalitats amb Obermaier, a Agustí DURAN I SANPERE, *Tornant-hi a pensar. Evocacions de moments viscuts i altres escrits autobiogràfics*, Lleida, Pagès, 2007, pàg. 111-117 (2a edició augmentada; la 1a edició és de 1961, per Editorial Selecta).

Al llarg de tot aquest vaivé jurisdiccional, Duran i Sanpere quedà més aviat al marge. Teòricament hi estigué vinculat com a delegat especial per a les excavacions romanes de la ciutat de Barcelona. Treballà, al seu aire, des de l'Institut Municipal d'Història i com a comissari municipal d'Excavacions des del 1943 al 1957 en les investigacions de la Barcino romana. Se'n conserva el dietari minuciós i meticulós, inèdit, escrit a mà i passat a màquina al final de la seva vida, propietat de Frederic Pau Verrié.

Aquesta diguem-ne marginació respecte als canals oficials de l'arqueologia de l'època franquista cal tenir-la en compte per comprendre les dificultats amb què es trobà. La seva fou una tasca feta amb voluntarisme, aprofitant les obres públiques als carrers entorn de la catedral, creant un sistema d'alarma veïnal que l'advertís de les obres i, per tant, sense possibilitat de planificació i subjecte sempre a altres interessos municipals i sense subvencions oficials específiques. Les excavacions foren així una veritable obra de romans. La precarietat, deguda a la manca d'ajudes econòmiques oficials i la necessitat d'obtenir permisos per excavar de les autoritats civils i eclesiàstiques pot explicar, en part, la hipòtesi, després desmentida, de la troballa de la suposada basílica paleocristiana. Era una suposició brillant i agosarada, que li obrí algunes portes i que potser, finalment, acabà per creure-se-la a partir dels elements de què disposava.

De les múltiples activitats que dugué Duran i Sanpere (conferències, programes radiofònics, guies...) cal esmentar l'assessorament, no sempre amb èxit, de la promoció de l'aleshores denominat Barri Gòtic, que fou objecte, en part, d'una recreació idealitzada del passat medieval i en especial del període gòtic.<sup>4</sup> L'any 1950, en publicà la primera guia: *El Barrio Gótico y su historia*.<sup>5</sup>

És veritat que Duran és recordat sobretot com a historiador de la ciutat de Barcelona, però considero que no fou un historiador local; en tot cas ho esdevingué a conseqüència de la seva feina i per les circumstàncies polítiques de la Guerra Civil i de la postguerra. L'àmbit en què es movia era en principi el català, per exemple en el camp de les publicacions: l'inventari *Els retaules de pedra* (1934) de la sèrie *Monumenta Cataloniae*, els estudis d'àmbit hispànic sobre escultura gòtica (1956) dins la sèrie *Ars Hispaniae* (volum VIII), amb Joan Ainaud de Lasarte, i les *Stampe populari spagnole* (1971). Com també cal recordar que, durant la Guerra, dirigí en nom de la Generalitat el salvament dels arxius catalans i que, anys després, el 1950, organitzà les assemblees comarcals de Catalunya per tal d'estimular i connectar els historiadors locals.

4. Joan MOLET, «Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà», dins Albert CUBELES i Ramon GRAU (coord.), *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 8), 2003, pàg. 257-272; Joan GANAU, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

5. L'any 1952 va editar *El Barrio Gótico de Barcelona*, Barcelona, Aymà. Aquest mateix text, amb lleugeres variacions, es publicà novament l'any 1969, en català i castellà, per la Caixa d'Estalvis Sagrada Família, amb el títol *Descripció del Barri Gòtic*.

## El marc urbà com a objecte historiogràfic català

La ciutat de Barcelona havia estat sempre objecte d'interès, com en general totes les ciutats importants. Des del món clàssic el centre d'interès era la fundació de les ciutats, que s'atribuïa a la voluntat d'un déu o d'un semidéu, com, per exemple, Hèrcules en el cas de Barcelona. Però els crònicons, els dietaris, els catàlegs de consellers medievals, no constituïen un relat històric sobre la ciutat.

Aristòtil, en la seva *Poètica*, havia definit els atributs que havia de tenir una ciutat ideal: carrers rectes, centralitat política, seguretat gràcies a les muralles, a la vora del mar o d'un riu navegable, neta, enjardinada. El Renaixement descobrí i difongué la *Poètica* i això explica que les descripcions de ciutats s'assemblin i segueixin un mateix patró. Les *laudes civitatum* perduraren fins el segle XIX. Eren textos curts i descriptius que s'anaven copiant i recopiant.<sup>6</sup> A partir del Renaixement s'hi afegiren alguns aspectes polítics, com en el cas del canonge Jeroni Pau, familiar del cardenal Roderic de Borja que fou el primer a escriure una epístola sobre Barcelona, en llatí, represa pels historiadors posteriors. Un descendent seu, Dionís Jeroni Jorba, hi afegí la descripció dels monuments religiosos, com pertocava ja a l'època de la Contrarreforma. Altres descripcions estan incloses en llibres de temàtica més extensa i no formen una unitat independent. L'interès per la fundació perdurà perquè els orígens aportaven prestigi a llinatges, ciutats, països. S'hi afegiren altres aspectes, com l'exaltació de l'època medieval, quan la ciutat era capital de la monarquia i dominava el Mediterrani, però en aquest cas l'objectiu no era la ciutat en si, sinó la Corona d'Aragó, que disputava amb la Corona de Castella la supremacia en el difícil equilibri d'Espanya. La *Relació sumària de la anti-ga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona* d'Esteve Gilabert Bruniquer, el 1630, accentua la qüestió religiosa introduïda per la Contrarreforma. Rafael Cervera continuà la tradició historiogràfica sobre els orígens de la ciutat de Barcelona i la seva descripció amb els *Discursos històrics* de 1633, centrats en la defensa de la ciutat com a centre i capital del Mediterrani. Un altre aspecte és la tendència a una certa poetització de la ciutat i dels seus voltants en textos literaris com els del Cariteo o Francesc Fontanella, per exemple.<sup>7</sup>

El segle XVIII presenta trets innovadors, no només polítics. La labor dels anti-quaris, prosseguida al llarg dels segles anteriors, posa a l'abast informació nova sobre l'època romana, els arxius s'obren als investigadors i aquests inicien una feina de depuració de les nombroses llegendes que circulaven en els escrits. Antoni de Capmany (1742-1813), amb les seves *Memorias històricas* (1779-1792), considerat el pare de la historiografia moderna pel seu estudi dels aspectes econòmics del treball, dels menestrals i dels comerciants, obrí unes noves vies d'interès. Amb tot, cal tenir en compte que aquest nou interès no provenia d'una pruija d'historiador sinó d'un polític que defensava el sistema gremial medieval com la solució per al seu temps. Es tractava d'un estudi sobre l'organització del treball a la ciutat, principalment per convèncer les noves autoritats de la

6. Josep SOLERVICENS BO, «Imatges de Barcelona a la literatura moderna: els mecanismes retòrics de la ficció», dins Eulàlia DURAN i Eulàlia MIRALLES (coord.), *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Mitjana*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 9), 2003, pàg. 187-207.

7. Eulàlia DURAN, «La ciutat ideal» dins DURAN i MIRALLES, *La Barcelona ideal...*, pàg. 253-267.

bondat del sistema medieval. Com anteriorment Feliu de la Penya havia defensat amb els seus *Anales* el prestigi de la Corona d'Aragó enfront de la de Castella aprofitant el canvi successori. Per això, crec que encara ens movem d'una manera explícita dins una historiografia bàsicament política, pensada com a eina per solucionar problemes contemporanis. Barcelona no interessava com a ciutat, sinó com a capital d'un Estat o com una metròpolis incardinada en un Estat.

Tot i la pèrdua de la capitalitat, la Barcelona del segle XIX s'havia expansionat, destruït les muralles que ja l'ofegaven (1854), i es preparava per unir les poblacions veïnes amb la formació de la plaça de Catalunya, el passeig de Gràcia i l'aplicació del pla Cerdà. Era ja una ciutat complexa amb prou entitat com per ser objecte no d'una simple lloança més o menys teòrica o com a capital en les èpoques glorioses medievals, sinó d'una història de la ciutat en si, un canvi que es produiria a la segona meitat del segle. Passo per alt les nombroses guies publicades al llarg d'aquest període, objecte d'una ponència d'aquest Congrés, i dedico breument l'atenció a les històries de Barcelona dels segles XIX i XX, a les quals es demostra la dificultat de delimitar l'estudi a la ciutat com a tal amb independència del seu paper de capital de Catalunya i seu dels reis en l'època medieval. Aquests estudis serien les eines bàsiques d'informació bibliogràfica d'Agustí Duran i Sanpere, que ell completaria amb informació arxivística, arqueològica i artística.

La primera obra d'aquest tipus és la d'Andreu Avelí Pi i Arimon (1793-1851), *Barcelona antigua i moderna*, publicada pòstumament el 1854, una mena de gran enciclopèdia sobre la ciutat en dos grans volums. En el pròleg, Pi precisa la intencionalitat de l'obra: «Esta historia y descripción de Barcelona comprende todos los puntos de vista bajo los cuales puede examinarse una ciudad», però confessa més endavant que «su historia es propiamente la de todo el Principado». I en la introducció que segueix, afirma: «no queremos hacer un panegírico de Barcelona, sino su descripción topográfica, histórica y artística».<sup>8</sup> La separació entre la història de la ciutat i la de Catalunya continuava essent un punt difícil, i per això no falten les llistes dels comtes-reis, virreis, les Corts, etc., al costat dels carrers, les muralles, les institucions eclesiàstiques, judicials i militars. La novetat rau en la seriositat erudita i crítica. Poc després apareixien els dos volums de *Las calles de Barcelona* (1865-1866) de Víctor Balaguer (1824-1901) i la *Barcelona, son passat, present y porvenir* (1878) i la *Història de Barcelona* en fascicles (1890) de Salvador Sanpere i Miquel (1840-1915).

Entre els precedents locals més immediats d'Agustí Duran i Sanpere sobresurt la figura del banquer, diplomàtic, polític i gerent d'empreses Francesc Carreras i Candi (1862-1937), representant dels historiadors crítics amb mentalitat enciclopèdica. No és encara un historiador professional. S'alineava en això amb els seus predecessors, que eren arquitectes, juristes, clergues, arxiviers o periodistes que es dedicaven a la història de més a més. La seva voluminosa *Ciutat de Barcelona* (1916) marca el final d'una etapa i el començament d'una altra. Fruit de vint anys de feina, representa una veritable enciclopèdia sobre la història de la ciutat, des de la seva naixença fins a l'expansió lligada al pla Cerdà. Seguint l'exemple dels seus predecessors, no s'aparta massa de la forma

8. Andrés Avelino Pi y ARIMÓN, *Barcelona antigua y moderna*, Barcelona, Tomás Gorchs, 1854, vol. I, s. p. i pàg. 8-9.

descriptiva de les guies, tan prolífiques. És un pou d'informació descriptiva al llarg dels temps, encara avui consulta imprescindible.<sup>9</sup>

Els corrents positivistes expandits a partir de la Société Positiviste fundada a París el 1848 contra la supervivència romàntica de la historiografia es difongueren a Barcelona des del decenni de 1870 des de l'Ateneu Barcelonès, l'Acadèmia de Bones Lletres o l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876). La incorporació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en el camp de la investigació, amb la saga dels Bofarull que, des de Pròsper de Bofarull, cobreix tot el segle XIX, d'una banda, i, de l'altra, la Universitat de Barcelona, amb Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), catedràtic de literatura espanyola i catalana, i Antonio de la Torre (1878-1966), van fer un gran pas endavant vers la professionalització de la història: establiment d'un mètode, publicació de fonts arxivístiques, confrontació i depuració de les fonts. S'hi afegiren Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982), Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), Pere Bosch Gimpera (1891-1974), el mateix Agustí Duran i Sanpere (1887-1975) i, durant la Guerra del 1936-1939, Ferran Soldevila (1894-1971). La postguerra va estroncar aquest moviment, i el canvi definitiu no es produiria fins el decenni de 1940, més o menys marcat, és clar, per la ideologia aleshores imperant.<sup>10</sup>

El 1944, es publicà *Barcelona a través de los tiempos*. Era ja una innovació radical i un esforç per fugir de les descripcions aparegudes fins aleshores. Obria la sèrie de publicacions col·lectives, redactada per especialistes en les diverses èpoques. En aquest cas, per Lluís Pericot, Alberto del Castillo, Joan Ainaud i Jaume Vicens, en una edició luxosa amb vinyetes i il·lustracions acurades, gestionada per catedràtics de la Universitat (llevat del cas del jove Joan Ainaud, que es considerava deixeble de Duran i Sanpere) i amb la finalitat de construir un primer relat històric. Agustí Duran i Sanpere, considerat l'hereu de Carreras Candi, no figura en aquesta edició, possiblement perquè aquests anys estava dedicat de ple a organitzar l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Els autors no s'atreverien a posar el títol d'*Història de Barcelona* i s'empararen modestament en un títol ambigu i així justificar la publicació perquè, segons exposa Vicens en el pròleg no signat, no existia cap història de Barcelona en castellà i «las historias y resúmenes históricos que existen en lengua catalana quedan ya muy atrás en relación con las recientes e importantes investigaciones de historiadores e eruditos, y puede considerárseles, sin menoscabo para sus beneméritos autores, muy anticuadas». I continua més endavant: «En su trabajo, han procurado los autores [d'aquesta obra] describir a la vez, tal como impone la historiografía moderna, el alma y el cuerpo de la ciudad. El alma, que son sus instituciones, su cultura, sus costumbres, sus creaciones artísticas... Y el cuerpo, que es su núcleo urbano, sus construcciones civiles, militares y religiosas, sus transformaciones materiales».<sup>11</sup> Tot i que el volum hagi quedat més aviat marginat, en aquell moment originà un gran impacte. En el món de la postguerra, la vida cultural recomençava tot just a caminar, enmig de diversos entrebancs com la censura, i l'empresa editorial

9. Vegeu especialment Ramon GRAU i FERNÁNDEZ, «La historiografia de Barcelona abans de la institucionalització», *Barcelona Quaderns d'Història*, 1 (1994), pàg. 11-23.

10. Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «L'escola historiogràfica», dins DDAA, *L'aportació de la Universitat catalana a la ciència i a la cultura*, Barcelona, L'Avenç, 1981, pàg. 148-154. Jordi CASASSAS YMBERT, «La historiografia del positivisme» dins Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, pàg. 161-186.

11. Luis PERICOT, Alberto DEL CASTILLO, Juan AINAUD i Jaime VICENS, *Barcelona a través de los tiempos*, Barcelona, Ediciones Mercedes, 1944, pàg. 7.

també se sumava a obrir nous mercats, sobretot amb obres voluminoses i ben il·lustrades i s'adheria als nous corrents europeus pel que fa a històries urbanes.



Una demostració de l'interès creixent que anava adquirint la història de ciutats fou el Congrés Internacional de Ciències Històriques de Roma (1955), que fundà una Comissió Internacional per a la Història de Ciutats, destinada a la convocatòria de col·loquis quinquennals. Posteriorment, a partir del 1983, editaria un *Butlletí* anual que encara perdura. Era un corrent científic general potenciat pel món editorial.<sup>12</sup> D'aquí les històries de Barcelona de Rafael Tasis, *Barcelona. Imatge i història d'una gran ciutat* (1961) –que incorporaria bona part de l'obra de Rafael Cervera–, de Frederic Udina i Josep M. Garrut, *Barcelona. Vint segles d'història* (1968), o de Domènec Guansé, *Història de Barcelona il·lustrada* (1972). Agustí Duran i Sanpere també s'hi va veure implicat.

12. Josep Maria MUÑOZ I LLORET, *Jaume Vicens Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997.



## La *Història de Barcelona* dirigida per Duran i Sanpere (1975)

La idea de publicar una història de Barcelona ja fou proposada a Duran i Sanpere abans de la Guerra: el 1927 Gaietà Cornet, des de l'Editorial David, ja buscà la mediació de Joaquim Folch i Torres.<sup>13</sup> Igualment el 1930 Joan Estelrich, de l'Editorial Alpha, li ho demanà per carta.<sup>14</sup> Ja en la postguerra, un dels primers a demanar a Duran una *Història de Barcelona* fou Agustí Calvet, "Gaziel", amic seu de tota la vida, que aleshores vivia a Madrid. La correspondència s'inicia el 1943, just quan Gaziel fundava l'Editorial Orbe SA per publicar obres sobre «las grandes poblaciones españolas» (Madrid, Barcelona, València, Sevilla, Saragossa, Bilbao), obres sumptuoses, de gran format, amb gravats i làmines de color. Cada població hauria de disposar de dos volums d'unes 400 pàgines cada un. Gaziel demana a Duran que es faci càrrec de la història de Barcelona. Passen més de dos anys de silenci en la correspondència. Duran se n'excusa (1 de juny 1945):

Encara que no ho sembli, segueixo treballant en la història de Barcelona i m'he reservat el dret de publicar-la tal com havíem pactat...

El 1946 Gaziel ja parla de «la nostra estimada i impossible *Història de Barcelona*», i encara el 1951, per darrera vegada segons la correspondència, insisteix en «aquella *Història de Barcelona* que només tu pots fer».<sup>15</sup>

Què havia passat per haver desestimat l'oferta de Gaziel? Doncs que ja el 1941 Josep M. Cruzet volia fer, al seu torn, una sèrie de publicacions sobre Catalunya i Barcelona que apareixerien sota el nom d'Enciclopèdia catalana «sobre la vida, el paisatge, la cultura, la història i l'art de Catalunya» i mantingué des d'aleshores una sèrie de converses amb Duran sobre la conveniència de publicar una *Història de Barcelona*. El 21 de març de 1944 Cruzet li escrivia:

Com vostè sap, el que m'hauria interessat més és l'edició d'una obra extensa de gran format, de diversos volums, escrita per vostè, però em faig perfectament càrrec de les moltes dificultats que això comporta [...]. Li suggereixo, de totes maneres, si seria possible un pla general d'una *Història de Barcelona* per Agustí Duran i Sanpere, en dos volums, profusament il·lustrada i redactada en col·laboració amb altres persones. Si això no fos possible, redactar-ne una d'abreujada en un sol volum.<sup>16</sup>

Tot i això la *Història* no prosperava. El 7 de març de 1956 signà un conveni amb Cruzet per la publicació d'una *Història de Barcelona* en fascicles: Enric Tormo es faria càrrec, sota la seva direcció, de la part gràfica i Duran del text. Però ni així. La darrera reclamació fou el 22 de setembre de 1961.

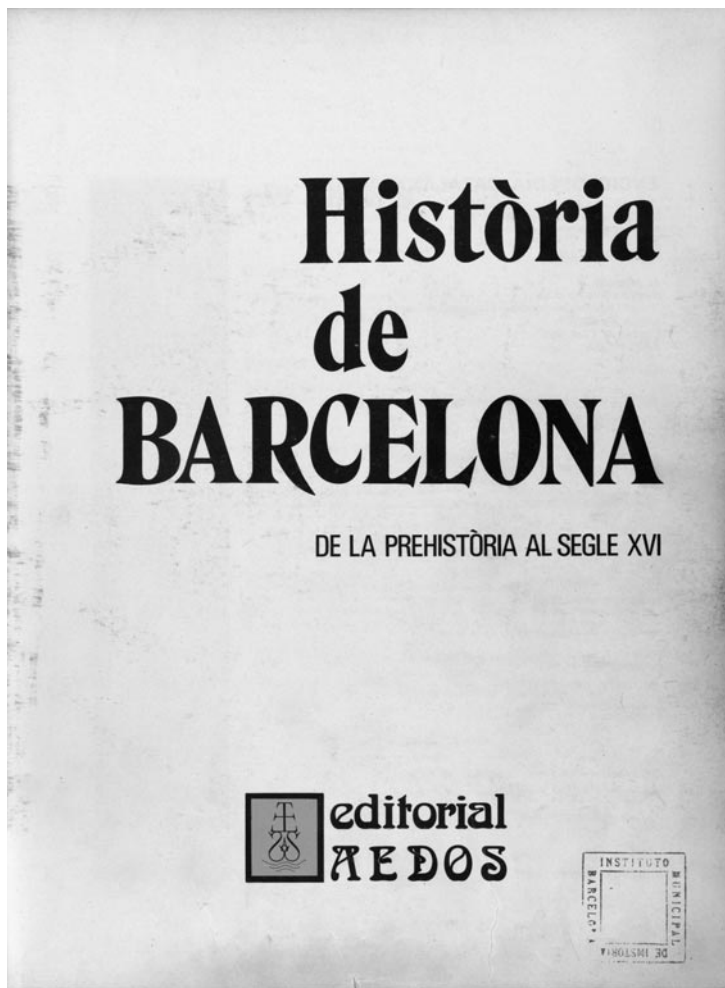
13. ACSG (Arxiu Comarcal de la Segarra), FADS (Fons Agustí Duran i Sanpere), Correspondència rebuda (1915-1936), F-1-159, Carta de Joaquim Folch i Torres a Agustí Duran i Sanpere, 15-XI-1927.

14. ACSG, FADS, Correspondència rebuda (1926-1947), E-1-159, Carta de Joan Estelrich i Artigas a Agustí Duran i Sanpere, 28-X-1930.

15. ACSG, FADS, Correspondència rebuda (1928-1963), C-1-159, Cartes d'Agustí Calvet (Gaziel) a Agustí Duran i Sanpere.

16. ACSG, FADS, Correspondència rebuda, C-1-159, Carta de Josep Maria Cruzet a Agustí Duran i Sanpere, 21-III-1944.

Tanmateix, la llarga insistència de Cruzet tingué finalment el seu fruit, i el 1975 apareixia el primer volum de la *Història de Barcelona. De la prehistòria al segle XVI* dins la sèrie Enciclopèdia Catalana Aedos, «obra cabdal de la capital de Catalunya, pel seu notable investigador», com resa la portada. La coordinació anà a càrrec de Jaume Sobrequés. No tingué continuació perquè Duran morí aquell mateix 1975.<sup>17</sup>



Finalment havia prosperat la fórmula col·lectiva iniciada per Vicens: «La decisió no podia ser altra que una producció elaborada per un equip d'historiadors», afirmava Duran. I aquests foren Miquel Coll i Alentorn, Miquel Tarradell, Pere de Palol, Vernet, Gaspar Feliu, Santiago Sobrequés, J.M. Font i Rius, Carme Batlle, Carme Farré, Eulàlia Duran, Max Cahner, Antoni Comas, representants de generacions ja consagrades i joves més o menys de la hègira de Jaume Vicens i Vives.

17. Jaume Sobrequés acabaria per dirigir una *Història de Barcelona* en 8 volums (1991-1997).

Josep M. Garrut tingué cura de la il·lustració, molt ben seleccionada, inèdita o gairebé desconeguda i al servei del text. El volum, de 537 pàgines, era de format gran com requeria la col·lecció.

A la presentació de l'obra Duran esmenta els precedents immediats, la *Barcelona antiga y moderna* (1854) de Pi i Arimon, *Barcelona, son passat, present y porvenir* (1878) de Salvador Sanpere i Miquel, la *Ciutat de Barcelona* (1916) de Francesc Carreras i Candi. Volia integrar-se als nous corrents historiogràfics. El resultat acabà essent desigual. S'inicia amb un llarg i substancios capítol de Miquel Coll i Alentorn sobre la historiografia medieval fins a Pere Miquel Carbonell (52 pàgines) presentades de forma emmarcada amb una orla com un estudi introductori. L'obra pròpiament dita comença amb la «Barcelona antiga», de Miquel Tarradell, que inclou la Barcelona romana. Segueixen unes pàgines sobre la «Barcelona cristiana», de Pere de Palol, en les quals s'adhereix, per deferència segons ell mateix em va comentar, a la identificació de la basílica paleocristiana proposada per Duran. A continuació, uns curts capítols, tots ells basats en les descobertes arqueològiques, sobre la «Barcelona visigòtica», de Jaume Sobrequés i Callicó, «La dominació islàmica», de Joan Vernet, i la «Barcelona carolíngia», de Gaspar Feliu i Jaume Sobrequés. Amb «La Barcelona de l'Alta Edat Mitjana», de Santiago Sobrequés hi ha un canvi d'orientació i la ciutat és tractada sobretot com a capital dels comtes. Aquesta part és completada per curts capítols complementaris, sobre «L'Art romànic» d'Agustí Duran i Sanpere, «Formació del municipi», de Josep M. Font i Rius, i la «Defensa de la ciutat», del mateix Duran. A continuació, Carme Batlle tracta ja extensament «La Barcelona de la Baixa Edat Mitjana», seguint les pautes de Jaume Vicens Vives i enfocant sobretot l'evolució de la societat i les seves lluites pel control del poder municipal. En la mateixa línia és el llarg capítol sobre «La fi de l'Edat Mitjana i el Renaixement», per Eulàlia Duran i Max Cahner, completat per «La cultura literària a l'Edat Mitjana», per Antoni Comas i Pujol.

A causa de la pressió d'alguns editors, Duran s'incorporà així una mica tímidament a la moda de les obres col·lectives, però no féu un treball d'equip. Es negà a tocar els originals que acceptà tal com li arribaven, i això anava en detriment de la cohesió de l'obra. Però sens dubte, fou un esforç considerable d'adaptació a la historiografia del seu temps. Havia fet un llarg camí des del programa de conferències inaugurals de la Càtedra de Barcelona.<sup>18</sup>

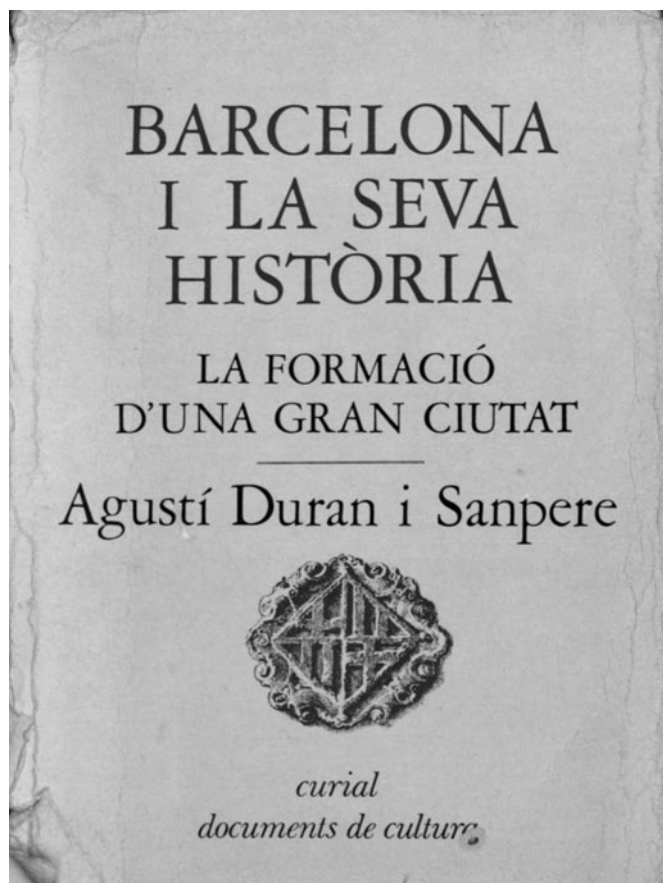
## ***Barcelona i la seva història (1972-1975)***

Ara bé, l'obra més representativa de Duran són els tres volums de *Barcelona i la seva història*, publicats per Curial entre 1972 i 1975. El títol continuava essent modest i potser recordava el de la col·lecció *Barcelona y su historia* de l'Editorial Dalmau i Jover (1942). Si observem l'obra, sorprèn la multitud de petites històries, de fets puntuals, de descripcions de monuments, tot, això sí, rigorosament documentat, que abracen molts aspectes polítics, socials, artístics. De fet, es tracta de volums

18. Eulàlia DURAN, «Duran i Sanpere. Vicens i la divulgació de la història de Barcelona», dins Ramon GRAU (coord.), *Vicens i Barcelona. Imatges Històriques*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (Muhba textures, 4), 2011, pàg. 165-180.

facticis, és a dir d'una mena d'Història de Barcelona que ha entrat per la porta falsa, que no ha estat planificada d'entrada i redactada a partir d'aquesta planificació. És de fet una recopilació dels seus articles, publicats en diversos indrets, revistes, diaris, radiats, etc., i al llarg de cinquanta anys de la seva vida (1917-1970). És clar, només dels que tracten de la ciutat. Ordenats *a posteriori* pel propi autor al final de la seva vida i actualitzats i evitant les repeticions. La nova ordenació temàtica i cronològica dins de cada tema no aconsegueix, amb tot, esborrar la impressió d'una mena de "calaix de sastre". Li falta el relat que lligui tot plegat, tot i que aquesta presentació sigui molt útil per navegar entre aquest munt de notícies.

Repassem breument els tres volums. El volum I aporta una descripció de les transformacions de la ciutat: les tres muralles explicades en forma d'itinerari, els barris (el Barri Gòtic, barris del mar), els carrers, places i passeigs (carrers de Montcada, de Santa Anna i del Pi, la plaça Nova, la Rambla) i finalitza amb el territori de la ciutat, els barris externs, Montjuïc, Pedralbes, la Vall d'Hebron, la Torre Pallaresa. El volum II està dedicat a l'estructura social de la ciutat, els seus estaments i l'organització del treball, precisions sobre els privilegis, drets, senyal heràldic així com de la vida barcelonina i d'alguns fets rellevants. El volum III és dedicat tot ell a l'art i a la cultura.



En general, la ciutat hi és tractada com una persona humana: naixement, creixença i expansió (pla Cerdà). Un enfocament urbanístic traspua al llarg del volum I. Aporta documentació, aspectes nous, la descripció de les excavacions dirigides per ell. Tot en articles curts, en certa manera independents i amb interessants il·lustracions de la vida ciutadana. Segueix, de fet, el model de Carreras i Candi, però més elaborat: defuig la mera informació, tot i que n'aporta molta, la contextualitza i l'exposa com un argument que comença i acaba, escrit planerament i de forma clara, diria que sovint amb un cert suspens. Un exemple clar d'aquest procediment és el del procés de deducció per aclarir un punt fosc de la pintura catalana: la identificació del Mestre de Sant Jordi amb Bernat Martorell gràcies als documents ordenats durant la Guerra. Ho aconseguí lligant caps entre un pintor prolífic que havia signat molts contractes però del qual no es coneixia l'obra i l'obra nombrosa d'un pintor desconegut anomenat per això Mestre de Sant Jordi. Voldria destacar també un estudi sobre la formació de la plaça de Catalunya, «Naixença i formació de la Plaça de Catalunya», publicat per primera vegada a la revista *D'ací d'Allà* (1925). És un article molt suggerent, amb una teoria urbanística de les places, per concloure que la Plaça de Catalunya no és fruit d'un disseny sinó més aviat de les iniciatives privades i que fins i tot el nom no té un origen oficial sinó popular. En general, Duran veu la ciutat com un ens viu: a la seva joventut orientada al mar amb la construcció del passeig del mar, elevat, centre de la vida burgesa fins a trencar les muralles que no la deixaven respirar. Entrà aleshores a la seva plenitud amb la planificació de l'Eixample, la incorporació dels municipis externs i el Passeig de Gràcia que substitueix el Passeig de Sant Joan com a centre vital. Un altre article complementari és dedicat als passeigs de la ciutat: passeig del mar, la Rambla, passeig de Sant Joan, passeig de Gràcia publicat en primera versió a *Barcelona Atracción* el maig del 1927.<sup>19</sup> O en un altre estil, com a microhistòria i amb aquell característic suspens de què parlàvem abans, voldria destacar «L'enigma d'una gàrgola», article aparegut per primer cop el 1931 a *D'Ací d'Allà*.<sup>20</sup> En realitat, Duran i Sanpere tenia una curiositat sense límits pel passat i pel present, volia abraçar tots els aspectes, una mena d'història total.

Un dels camps als que dedicà més temps fou el de les excavacions, una activitat que sembla allunyada dels arxius. Per això ell mateix intenta justificar aquesta diversitat d'activitats que sembla que obeeixin a funcions oposades. Diu així:

En el cas de l'arxiu barceloní, podem dir que l'aparent dispersió del treball ha obeït a dos corrents distints. Per una banda, el disseny d'interessar-se per la totalitat de la història ciutadana, no pas solament per aquella que troba els testimonis en la documentació (és a dir, del segle *x* ençà), sinó també per aquella altra, més antiga, que cal refer a base de monuments i de vestigis més antics, colgats sota terra. D'altra banda, les circumstàncies al llarg d'aquests anys que [...] han anat empenyent l'Arxiu Històric devers una tasca que podem qualificar d'externa al seu caràcter, però que, tanmateix, calia que acomplís-  
sim uns o altres, fins a aconseguir que les corporacions públiques s'interesses-

19. Agustí DURAN I SANPERE, «Los paseos barceloneses predecesores del Paseo de Gracia», *Barcelona-Atracción*, maig 1927.

20. Agustí DURAN I SANPERE, «Les pedres de la seu barcelonina: L'enigma d'una gàrgola», *D'Ací d'Allà*, 163 (juliol 1931), pàg. 246-247.

sin a organitzar-la. L'Arxiu Històric, instrument de treball posat al servei de la història de la ciutat, ha procurat d'ésser fidel al pla originari, i si tem d'haver fallat, serà potser per excés de feina feta, necessàriament dispersa. No sempre les exploracions arqueològiques dutes a terme es referien a les èpoques més antigues de la història de Barcelona. De vegades, les terres eren remogudes per tal de cercar-hi proves materials de fets de la història moderna. En aquest cas, l'excavació no era més que un auxiliar de la documentació que exigeix una tècnica extraxivística.<sup>21</sup>

Pel que fa a la seva integració a la historiografia europea podem dir que era un fidel admirador de la cultura francesa més o menys vinculat de l'École des Annales de Marc Bloch (1886-1944) i Lucien Febvre (1878-1956), coetanis seus i pares fundadors de la història urbana. Els *Annales d'histoire économique et sociale* (1929) tenen en compte l'arqueologia, l'economia i la societat, i insisteixen sobre la diversitat de documents arqueològics, antropològics, etnogràfics (Marc Bloch). En el camp de la història de l'art, les seves referències principals eren el professor de la Sorbona Émile Mâle (1862-1954), l'historiador suís Jacob Burckhardt (1818-1897), l'alemany Aby Warburg (1866-1929) i l'americà Chandler R. Post (1881-1959), amb *The History of Spanish Painting*, en 14 volums (1930-1966), en la qual Duran col·laborà aportant informació sobre el gòtic català. L'art, com l'arqueologia o l'etnologia, entès com a camí per al coneixement de la realitat. Sense oblidar la geografia i el seu impacte en la societat en la línia de Paul Vidal de La Blache (1845-1918). Aquest era el món historiogràfic general en el qual es mogué Agustí Duran i Sanpere.

21. Agustí DURAN I SANPERE, «Les exploracions arqueològiques entre els anys 1920 i 1959», dins Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història. La formació d'una gran ciutat*, Barcelona, Curial, 1972, pàg. 23, nota 1.